

УДК 167.7: 17.025

Матвійчук А. В., к.філос.н., професор, Кхатер Фаді, магістрант
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ЕКОЛОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

***Анотація.** В статті досліджено актуальність та перспективність екологічної деонтології для екологізації вищої школи України. Визначено зміст та завдання екологічної деонтології. Розкрито методологічний потенціал екодеонтології з точки зору підготовки фахівців різних галузей, що мають високий рівень екологічної культури та відповідальності. Обґрунтовано тезу, що потреба поширення екодеонтологічних знань зумовлена вимогою формування в представників різних сфер професійної діяльності стійких екологічних переконань.*

***Ключові слова:** екологічні проблеми, екологічна освіта, вища школа, екологічна деонтологія.*

***Аннотация.** В статье исследована актуальность и перспективность экологической деонтологии для экологизации высшей школы Украины. Определено содержание и задачи экологической деонтологии. Раскрыто методологический потенциал экодеонтологии с точки зрения подготовки специалистов различных отраслей, имеющих высокий уровень экологической культуры и ответственности. Обоснован тезис, что потребность распространения экодеонтологических знаний обусловлена требованием формирования у представителей различных сфер профессиональной деятельности устойчивых экологических убеждений.*

***Ключевые слова:** экологические проблемы, экологическое образование, высшая школа, экологическая деонтология.*

***Annotation:** The article shows relevance and perspective of ecological deontology and high school ecologisation in Ukraine. The aim and content of the subject were shown. The potential of the ecodeontology from the point of view of professionals in different spheres was described. The idea that spreading the ecological knowledge is based on forming of strong ecological beliefs in the minds of professionals in different spheres was confirmed.*

***Key words:** ecological problems, ecological education, high school, ecological deontology.*

Системний характер наявних екологічних проблем зумовлює особливу зацікавленість питанням розроблення форм і способів творення екологічно зважених основ професійної поведінки майбутніх фахівців у сфері природокористування. Подолання екологічної кризи також пов'язано з зусиллями для підвищення індивідуального та колективного рівнів відповідальності щодо природи, а це потребує побудови нових етичних концептів, оскільки наявні не забезпечили конкретно-наукового інструментарію напрацювання дієвих механізмів трансляції ідей екологічної етики в екологічну практику. Переконані, що перспективним, з точки зору озвучених проблем та сформульованих освітніх завдань є новий концепт «екологічної деонтології» як єдності наукових, освітніх та методологічних засобів філософського осмислення соціальної реальності та засобу гармонізації відношення «Людина – Природа» [1]. Наголосимо, що така єдність забезпечується виробленням спільного понятійно-категоріального апарату, спільних ціннісних засад та узгодженням основних методологічних засобів досягнення цілей екологічної деонтології.

Теоретичною основою нашого дослідження є роботи з філософії освіти В. Андрушенка, Н. Абрамова, С. Дерябо, Е. Ласло, Н. Реймерса, Н. Рідей, Т. Саєнка, В. Сластьоніна, Г. Філіпчука, В. Химинця, Л. Юрченко, А. Ярошенко. Тема природоохоронної політики та її окремих аспектів (зокрема, освітнього) у різні періоди та з різних філософських і наукових позицій досліджували українські та зарубіжні вчені, серед яких: В. Борейко, А. Гор, В. Крисаченко, І. Синякевич, А. Толстоухов, Ю. Туниця, М. Хвесик, М. Хилько та ін.

Метою нашої статті є дослідження актуальності запровадження спеціальної екодеонтологічної підготовки майбутніх фахівців у сфері природокористування та природоохоронної діяльності та обґрунтування перспективних засобів здійснення такої підготовки.

Проблематика екологічної деонтології охоплює: питання про можливі шкідливі наслідки діяльності людини у природі; проблему втручання людини у функціонування екосистем різного рівня; питання про перспективу дотримання вимог екологічної етики у професійній діяльності; проблему особистої моральності та моральної надійності фахівця, до професійних функцій яких належить прийняття певних рішень або виконання окремих дій, що потенційно можуть позначитися на цілісності або функціонуванні різного роду екосистем; питання про причини ігнорування вимог екологічної етики й екологічного законодавства.

Паралельно із пошуком відповідей на ці питання екологічна деонтологія спрямована на формування системи екодеонтологічних знань, яку ми розглядаємо як сукупність знань *орієнтирних* (знання основних понять і законів екології, а також екологічних принципів використання природних ресурсів та охорони природи), *дескриптивних* (знання про вимоги екологічної

етики; екологічні норми поведінки у певній професійній сфері; знання про основи екологічного права та професійної відповідальності) й *активних* (знання екологічних приписів і моделей поведінки у визначеній професійній сфері, що спонукає до залучення у практику природокористування елементів екозахисної техніки та технологій). Крім того, потрібно пам'ятати про набуття екодеонтологічними знаннями значення у практичному сенсі лише за умови їхньої реалізації у формі екологічних інновацій у технологічній і управлінській сферах. Тобто на відміну від екологічної етики, для якої здебільшого притаманне формулювання і декларування ідей, що відзначаються спрямованістю на забезпечення гармонії в межах відношення «Людина – Природа», екологічній деонтології властиве прагнення надати таким ідеям і знанням форми імперативів і практичного характеру.

Для обґрунтування морально зобов'язувального або морального характеру індивідуальних дій в екологічній практиці необхідний відповідний ціннісний фундамент. Таким фундаментом може слугувати система цінностей і принципів, які вирізняються спрямованістю на гармонізацію відношення «Людина – Природа». Відповідними принципами є принципи пріоритету живого, коеволюції, екологічного оптимуму, екологічного егоїзму, а також парадигма сталого розвитку та нова екологічна парадигма [1, с. 133–140]. Ціннісний складник фундаменту екологічно зваженої поведінки людини та суспільства, на нашу думку, утворюють вихідна цінність – Життя – та сукупність цінностей, що корелюють із нею та становлять морально-аксіологічне підґрунтя екологічної деонтології: соціальні екологічні цінності (внутрішня цінність Природи, цінності природи духовного порядку), групові (професійні) екологічні цінності (справедливість, раціональне природокористування, екологічна рівновага, екологічний консенсус, екологічна відповідальність, екологічний імідж) та особистісно-екологічні цінності (виживання, здоров'я, якість життя, екологічна виваженість та екологічна стабільність).

Вимоги до професійної підготовки практиків природокористування у частині запровадження екодеонтологічної підготовки суголосні з актуальними тенденціями освітянського і суспільно-політичного життя, що підтверджується змістом Рішення колегії Міністерства освіти і науки України «Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку» від 27.11.2015 [2]. Зазначеним документом визнано, що екологізація національної освіти на сучасному етапі її реформування – одне з найважливіших стратегічних завдань. Водночас, наголошується, що результатом екологізації освіти, яка потребує динамічних творчих дій академічної спільноти, має стати високопрофесійне кадрове забезпечення сталого розвитку.

Для побудови моделі процесу формування деонтологічної готовності майбутніх фахівців важливою умовою виступає її чітка зорієнтованість на

теоретичну та практичну підготовку до реалізації професійної поведінки (з урахуванням специфіки майбутньої професії) у сфері природокористування.

Упровадження екологічної деонтології як навчальної дисципліни в систему підготовки майбутніх фахівців передбачає визнання таких принципів: 1) екодеонтологічна підготовка як обов'язкова частина професійної підготовки має особистісно-сміслову значення; 2) високий рівень екодеонтологічної готовності забезпечує функціонування спеціальним чином організованої системи професійної освіти на базі профільної освітньої установи. Тому, систему формування екодеонтологічної готовності студентів повинна складати сукупність навчальних і виховних методик, які сприяють максимальному залученню особистості до ознайомлення: 1) з екологічною проблематикою, найважливішими поняттями та законами екології, екологічними принципами використання природних ресурсів та охорони природи, основами раціонального природокористування; 2) із нормативною екологічною етикою як системою прийнятих і заохочуваних екологами (науковцями та практиками) приписів і стереотипів (моделей) поведінки в означеній професійній сфері; 3) із системою законів і категорій, які постають в екологічному контексті у певній професійній сфері, основами екологічного права і професійної відповідальності, елементами екозахисної техніки і технологій; 4) із принципами сучасної теорії екологічної естетики, якій притаманний синтез транскультурних цінностей у природі, техніці, мистецтві, громадському житті.

Окремо необхідно наголосити, що практичні методики екодеонтологічної освіти, напевно, заслуговують бути предметом спеціальних досліджень у площині філософії освіти, педагогіки та психології. У нашій роботі ми лише окреслимо основні підходи до організації такої освіти. Так з огляду на високий ступінь унікальності людини, її свідомості та поведінки як предмета вивчення констатуємо про необхідність залучення у практику формування й обґрунтування різного роду екодеонтологічних вимог *індивідуального підходу*. Кожна людина через притаманні їй особливості (зокрема, професійні) процес формування внутрішнього екологічного імперативу сприйматиме індивідуально. Саме на індивідуальному рівні розгортаються ціннісні та практичні трансформації, пов'язані – із засвоєнням етико-екологічних цінностей, а практичні зміни – з конкретними «малими справами» особи [3, с. 71]. Тобто представник певної професійної сфери на ґрунті наявних у нього знання, досвіду та моральних переконань, зрештою типу природорозуміння конструє себе як суб'єкта відношення «Людина – Природа», встановлює певні правила поведінки у природі та із природою, а відтак окреслює напрями самовдосконалення.

Тут, очевидно, *індивідуальний підхід* корелює з *антропоекологічним*, у основі якого особлива увага до вивчення процесу побудови людиною своєї життєдіяльності у взаємодії із природою, соціумом, культурою, який

досліджує пріоритетні фактори якості життя та необхідні для реалізації ціннісних установок особистості умови, а також труднощі, які слід подолати. Як наголошує російський дослідник С. Кривих, антропоєкологічний підхід до вирішення освітніх завдань базований на визнанні людини найвищою цінністю та мірилом ефективності цивілізації як способу організації життя людей і їхніх спільнот [4, с. 41–42]. Науковець зазначає, що залучення антропоєкологічного підходу дає змогу на якісно новому рівні створити належні умови для підготовки навчальних планів і освітніх програм, до яких належать предметна підготовка, глобальна (предметна) освіта, організація зазначених планів і програм на основі принципів, що уможливають рефлексію та саморефлексію, корекцію визначених шляхів і зміну (у разі потреби) характеру соціокультурного та природного середовища. Зважаючи на те, що поняття «синтез» – засадниче для антропоєкологічного методологічного підходу, що забезпечує педагогічну науку спроможністю цілісного пізнання зовнішнього світу та людини як природної та соціальної істоти, антропоєкологічний підхід можна вважати синтезом ресурсів і можливостей формування ціннісного ставлення особистості до природи, фундамент якого складає ідея коеволюції людини та природи.

Утім, завдання стимуляції процесів особистісного осмислення проблем людського існування та соціальних відносин в екологічному контексті зумовлює необхідність звернення до *інформаційного підходу*. Так, принциповим для нас вважаємо наявність у будь-якому знанні практичної генези. Проте, на наш погляд, в сучасному інформатизованому світі практику можна розглядати не лише як чуттєво-предметну цілепокладаючу діяльність людини, а як розумову діяльність індивіда щодо споживання та засвоєння певного інформаційного продукту, тобто трактувати її як інтелектуально-предметну цілепокладаючу діяльність. Із урахуванням відзначеного стверджуємо, що від того, який інформаційний продукт споживає людина (тобто, якою є її інформаційна практика), залежать її життєві знання, система настанов і принципів, а відтак – спосіб поведінки у світі й обрана модель поведінки за напрямом «Людина – Природа». Тому за умови потужного гуманістичного й екологічного (у плані окремих стандартів гармонійних взаємозв'язків із природою) навантаження інформаційного продукту як передумови пізнавального та мислительного процесу буде можливим породження ним стійкого та практично перевіреного екологічного знання та переконання, а також реалізація останніх під час нової практичної активності щодо об'єктивної реальності, яка відбувається вже на основі цих (у визначеному сенсі) абстрактних феноменів.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, варто відзначити, що необхідність змін способу мислення сучасного професіонала у сфері природокористування, зрештою як в інших сферах, зумовлена зростаючим впливом суспільства та людини на навколишнє середовище. Нагальною

необхідністю на тлі наявних та перспективних технологічних можливостей є формування екоцентричного за змістом мислення. З огляду на те, що практичне мислення у принципі передбачає наявність філософсько-культурологічного підґрунтя, для екологізації суспільної діяльності необхідне напрацювання системи знань екологічних закономірностей і законів, знань про наслідки нехтування останніми, формування почуття відповідальності та переконання у доцільності їх дотримуватися.

Потреба поширення екодеонтологічних знань зумовлена вимогою формування в людей (представників різних сфер професійної діяльності) стійкого переконання, що їхня діяльність впливає на людину (людське життя) та якість її життя. Метою екологічної деонтології як освітньої дисципліни є навчити особистість (майбутнього фахівця певної галузі) здійснювати компетентну саморефлексію поведінки із природою й у природі. Завданням екологічної деонтології вважаємо вдосконалення (у професійному контексті) уявлень людини про природу внаслідок систематичного з'ясування проблемних питань відношення «Людина – Природа» та шляхів вирішення зазначених проблем задля подолання розриву між екологічними ідеалами та реаліями сьогоденного існування.

1. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія : філософсько-методологічне осмислення наукових перспектив : монографія / А. В. Матвійчук. – Рівне : О. Зень, 2014. – 400 с.
2. Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку : Рішення Колегії Міністерства освіти та науки України від 27.11.2015 р. [Електронний ресурс] // Міністерства освіти та науки України – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/about/kolegiya-ministerstva/rishennya-kolegiyi-ministerstva.html> (дата звернення 08.03.16 р.).
3. Сычѳв А. А. Экологическая этика как сфера практических действий. Этика и экология: сб. науч. ст. / А. А. Сычѳв // НовГУ имени Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2010. – С. 67–92.
4. Кривых С. В. Педагогическая антропология. Педагогика жизнедеятельности / С. В. Кривых, А. А. Макареня – СПб. : ИОВ, 2003. – 359 с.

Рецензент: